

Young Philosophy 2022

Conference Proceedings

Mladá Filozofia 2022

Zborník príspevkov

Katarína Podušelová - Marcel Šedo - Alžbeta Kuchtová (eds.)

Bratislava 2022

Young Philosophy 2022/ Proceedings of the international conference of
PhD. students in the 17th year of the Young Philosophy series
Mladá Filozofia 2022/ Zborník z medzinárodnej konferencie doktorandov v
rámci sedemnásteho ročníka cyklu Mladá Filozofia

Published by/ Vydavateľ:

Filozofický ústav SAV, v. v. i.

Klemensova 19

811 09 Bratislava

Slovenská republika

First Edition / Prvé vydanie

Bratislava 2022

© Authors/ Autori:

Michaela Fikejzová

Zoltán Sóstai

Michal Kalnický

Jonas Vanbrabant

Katarína Podušelová

Lenka Vojtíšková

Katarína Sklutová

Jakub Zítko

Editors/ Editori:

Katarína Podušelová: FiU SAV, v. v. i. v Bratislave

Marcel Šedo: FiU SAV, v. v. i. v Bratislave

Alžbeta Kuchtová: FiU SAV, v. v. i. v Bratislave

Double-blind Peer Reviewed/ Anonymné recenzné konanie

Language Editors/ Jazyková úprava: autori príspevkov

Cover Design/ Obálka: Katarína Podušelová

ISBN 978-80-89766-03-1

CONTENTS/OBSAH

PREFACE (editors)	4
ÚVOD (editori)	6
DISTRIBUČNÍ SLOŽKY V RÉCANATIHO POJETÍ MENTÁLNÍCH SLOŽEK Michaela Fikejzová	8
PREKVAPENIE A POZORNOSŤ V RESPONZÍVNEJ FENOMENOLÓGII Michal Kalnický	18
ANTROPOCÉN AKO POTVRDENIE ENVIRON-MENTÁLNEJ REVOLÚCIE Katarína Podušelová	31
ILUZIONIZMUS AKO NATURALISTICKÁ POZÍCIA V TEÓRII VEDOMIA Katarína Sklutová	44
THE PHYSICAL CHURCH–TURING THESIS AND THE HALTING PROBLEM Zoltán Sóstai	60
FIGURES OF THE SELVES IN THE NOVEL AND THEIR PLACE Jonas Vanbrabant	70
BÁSNICKÁ ŘEČ JAKO MODEL PRO ETIKU Lenka Vojtíšková	79
BATAILLOVA DVOJÍ ČETBA HEGELA Jakub Zítko	87

ANTROPOCÉN AKO POTVRDENIE ENVIRON-MENTÁLNEJ¹ REVOLÚCIE

THE ANTHROPOCENE AS CONFIRMATION OF THE ENVIRON-MENTAL REVOLUTION

Katarína Podušelová

Abstrakt: *The paper aims to capture the fundamental points that suggest that the conceptual system of the Anthropocene is an acknowledgement of an Environ-mental Revolution within human thought, cognition, and action in relation to life-supporting conditions on Earth. The revolutionary change in thought and knowledge is expressed through epochal consciousness, the emergence of which correlates with the coming of environmental thought and later the establishment of the Earth system science, in which the concept of the Anthropocene for the Earth System was developed. Further, the paper highlights, the fundamental aspects of the Environ-mental Revolution, which should not only help to better understand it but also inspire further discussions on this issue.*

Kľúčové slová: Environ-mental Revolution; Anthropocene; epochal consciousness; Earth System

Úvod

Počas svojej evolúcie ľudstvo prežilo mnoho významných obratov, pre ktoré často používame termín kopernikovský obrat alebo ich nazývame revolúcie v myslení a poznaní. Niekedy len malá zmena v pohľade na svet, odvaha skúsiť niečo nové alebo nezlomné odhodlanie šíriť nové poznanie, rozpúťali svojim všeobecným prijatím zmeny, ktoré mali rozsiahly dopad na celkový život človeka.

¹ Termín environ-mentálna revolúcia je rozdelený zámerne, aby bolo jasne naznačené, že revolučnosť je v rovine myslenia a poznania. Dôraz sa kladie práve na mentálnu rovinu, čím sa chápanie revolúcie odlišuje od jej konceptu v politických teóriách.

V práci je pojem environ-mentálnej revolúcie, v zmysle zmeny paradigmy vo vedeckom svete, daný do súvislosti s epochálnym vedomím a apelom na to, aby revolúcia zostala a bola udržaná len v tomto rámci. Zmena myslenia a poznania by mala viesť k transformácii vzťahu človeka k prírodnému svetu a transformácii systémov v rámci človekom stvoreného sveta. Udržanie revolúcie len v týchto hraniciach a orientácia na transformáciu je základnou podmienkou pre to, aby sme sa vyhli radikálnosti revolúcie, tak ako je chápaná v politickej rovine.

Východiskom je porozumenie vzťahu človeka k prírode alebo k Systému Zeme.² Ešte v prvej polovici 20. storočia bola príroda chápaná ako súhrn vecí v priestore, ktoré vznikli bez ľudského pričinenia. Bola zdrojom, ktorý dával človeku všetko čo potrebuje k životu. Človek sa vzťahoval k prírode ako ku komodite, ktorá má schopnosť cyklickej obnovy. Vďaka súčasným poznatkom hovoríme, že túto cyklickosť obnovy zabezpečovala prevažná stabilita klimaticko-geologických procesov Systému Zeme tzv. holocén. Človek v tomto historickom vývoji Zeme, chápal prírodu ako danosť, ktorá je nemenná a brániť sa voči jej silám dokázal len tak, že poznával jej zákonitosti. Rozvoj poznania človeku umožnil ešte viac prírodu využívať až do momentu uvedomenia si, že samozrejmosť stability sa zmenila a jedným z faktorov tejto zmeny je samotný človek. Fungovanie Systému Zeme sa posunulo až natoľko, že pre opis zmien a nestability tohto systému bolo nutné zaviesť mnohé nové pojmy a koncepty, ku ktorým tiež patrí koncept antropocénu.

Revolúcie ľudstva a environ-mentálna revolúcia

História ľudstva a jeho sveta je poznamenaná mnohými revolúciami. Hovoríme o neolitickej revolúcii (11 700 rokov p. n. l.), kedy viaceré kultúry prešli zo spôsobu zaobstarávania potravy formou lovu a zberu k zámernému pestovaniu plodín a chovu zvierat. Poľnohospodársky spôsob umožnil usedavý spôsob života a vznik civilizácií. V 18. storočí n. l. začala priemyselná alebo aj industriálna revolúcia, ktorá pokračuje v revolúcii technologickej. Práca ľudských rúk a mysle

² Nový názov Systém Zeme vychádza z poznania, že „Zem je jednotný systém, v rámci ktorého je biosféra aktívnu, podstatnou zložkou“ (Steffen et al. 2004, 6). Systém Zeme je integrovaný samoregulačný systém, tzn. že „v kontexte globálnych zmien Systém Zeme znamená vzájomne sa ovplyvňujúce fyzikálne, chemické a biologické cykly globálneho rozsahu (často nazývané biogeochemické cykly) a energetické toky, ktoré poskytujú podmienky potrebné pre život na planéte“ (Steffen 2015, ods. 3).

je postupne nahrádzaná strojmi a technológiou, ktorá ďalej prispela v polovici 20. storočia k zrodu kognitívnej revolúcie a k vývoju umelej inteligencie.

Tieto revolúcie nemusia mať len pozitívny dopad na ľudstvo. Prostredníctvom veľmi zjednodušeného pohľadu, neolitická revolúcia umožnila človeku produkovať potraviny pre väčšie množstvo ľudí, ale ešte dnes v mnohých lokalitách, kde sa pestuje alebo je dostupný výhradne len jeden druh plodiny, dochádza ku chronickej podvýžive obyvateľstva. Priemyselná a technologická revolúcia zmenila a uľahčila celkový spôsob produkcie potravín a získavania surovín z prírodných zdrojov. Zmenila formy ľudskej práce a umožnila rozvoj vied, čo malo a stále má vplyv na sociálne, ekonomické a politické usporiadanie ľudských spoločností. Paradoxne práve priemyselná revolúcia, ktorú väčšinou vnímame pozitívne, je jednou z príčin vzniku environmentálnej revolúcie a môže vyústiť do skazy ľudstva (Šťahel 2015, 5). Kognitívna revolúcia, ako zmena spracovávanía toku informácií človekom a strojom, spôsobila prudký rozvoj v spôsoboch akými človek dokáže poznávať prírodný, ale aj človekom stvorený svet. Okrem uvedeného tieto revolúcie umožnili enormný nárast ľudskej populácie a globalizáciu.

Zmeny vo vývoji ľudstva, zvraty alebo revolúcie sa neudiali v rovnakom čase, priestore a v rovnakej miere na celej Zemi, a preto by bolo chybou považovať proces jednotlivých revolúcií za ukončený, keďže sa stále prelínajú a navzájom sa ovplyvňujú.

Vzhľadom na pojem revolúcia (pre jej vyššie uvedené formy), opis a definícia sa vytvára spôsobom spätného referovania na kľúčovú a rozsiahlu zmenu myslenia, poznávania a konania človeka spôsobom, ktorý mal zásadný vplyv na všetky úrovne jeho života. Druhý význam pojmu revolúcia je častejšie akcentovaný v oblasti politických teórií, kde pod revolúciou rozumieme „ozbrojené povstanie proti vláde alebo štátu alebo celému spoločenskému systému alebo obdobie spoločenských zmien, kde sa radikálne mení doterajší spôsob života“ (Collin 2004, 215). Tu je možné vysloviť predpoklad, že hlbšia analýza oboch úrovní významu pojmu revolúcia by ukázala, že spolu úzko súvisia, pretože akákoľvek radikálna zmena spôsobov myslenia, poznania a konania človeka, ktorá nie je rovnomerne zvládnutá ľudským spoločenstvom ako celkom môže viesť a často vedie, k jeho násilnej forme reorganizácie.

V 21. storočí ľudstvo okrem dôsledkov a následkov mnohých revolúcií, ktorými prešlo a prechádza, čelí aj revolúcii environ-mentálnej. Slovo „čelí“ je použité zámerne vzhľadom na jej špecifickosť. Ide o revolúciu, ktorej definovanie neprebíha spätne, ale v procese zmien a v čase do budúcnosti, a ktorej završeniu v podobe násilnej revolučnej praxe, by sa malo ľudstvo snažiť zabrániť alebo predísť. Jej radikálnosť musí zostať na úrovni poznania, myslenia a konania, ktoré v súlade s imperatívom zachovania klimatickej a geologickej stability Systému Zeme alebo udržania jeho fungovania v rozsahu, ktorý je nevyhnutný pre samotný život, bude mať formu *transformácie* spoločenských a ekonomicko-politických systémov.

Epochálne vedomie environ-mentálnej revolúcie

Príspevok vychádza z predpokladu, že environ-mentálna revolúcia je z filozofického hľadiska ešte stále v stave epochálneho vedomia, tzn. že ľudstvo si uvedomuje celoplanetárnu zmenu klimaticko-geologických podmienok a zároveň si uvedomuje seba ako aktéra týchto zmien, pričom toto uvedomenie prekračuje hranice vedeckého sveta.

Interpretácia epochálneho vedomia vychádza z Jaspersovho konceptu, ktorý rozpracoval v knihe *Man in the Modern age* (1957)³ s tým, že jeho význam je posunutý akcentovaním základných tvrdení z konceptu antropocénu z vedy o Systéme Zeme (Earth system science - ESS) a antropocénneho imperatívu. Napriek tomu, že epochálne vedomie environ-mentálnej revolúcie vykazuje niektoré znaky, ktoré sú zhodné s Jaspersovým konceptom, jeho celková charakteristika tento koncept presahuje a odlišuje sa od neho.

Základný znak, ktorý zdieľa spolu s Jaspersovým konceptom je aspekt uvedomenia, tzn. ako hovorí Jaspers „byť schopný vidieť veci také, aké v skutočnosti sú“ (Jaspers 1957, 2). Inak povedané, byť schopný prekročiť hranice, v ktorých sme doteraz uvažovali. U Jaspersa je epochálne vedomie definované, vzhľadom na koncept situácie a bytia individuálneho človeka, ktoré podľa neho „pozostáva predovšetkým z jeho existencie v ekonomických, sociologických a politických situáciách, od ktorých reality závisí všetko ostatné; možno, dokonca, všetko ostatné sa stáva skutočným iba prostredníctvom reality týchto situácií“ (Jaspers 1957, 24). Len v tejto realite „nielenže človek existuje ale vie,

³ Originál knihy vyšiel v nemčine v roku 1931 pod názvom *Die geistige Situation der Zeit*.

že existuje. Pri plnom vedomí študuje svoj svet a mení ho tak, aby vyhovoval jeho zámerom“ (Jaspers 1957, 4). Z určitého pohľadu orientácia len na ľudský svet u Jaspersa vychádzala z epistemologického predpokladu, že svet ako celok (prírodný spolu s ľudským) a jeho podstatu nemôžeme poznať a meniť svojou činnosťou (Jaspers 2004, 11). Radikálnosť environ-mentálnej revolúcie je v tom, že svet prestal byť roztrieštený na jednotlivé výskumné oblasti a je skúmaný ako jednotný systém, ktorý nesie názov antropocén. Súčasťou tohto systému je aj ľudský svet a ľudstvo ako faktor zmien. Chápanie epochálneho vedomia environ-mentálnej revolúcie už preto nemôže zostať len na individuálnej úrovni, ale bude sa pohybovať na úrovni sveta a ľudstva v globálnom rozmere. Uvedené potvrdzujú vybrané tvrdenia vedcov z konceptuálneho systému antropocénu ako:

„Antropocén predstavuje začiatok veľmi rýchlej, človekom riadenej trajektórie Zemského Systému smerom od glaciálno-interglaciálneho limitného cyklu smerom k novým, teplejším klimatickým podmienkam a úplne odlišnej biosfére“ (Steffen et al. 2018, 8253); „Ľudské aktivity sú teraz také všadeprítomné a hlboké vo svojich dôsledkoch, že ovplyvňujú Zem v globálnom meradle komplexným, interaktívnym a zrýchleným spôsobom“ (Steffen et al. 2004, 6); „Antropocén predstavuje novú fázu v dejinách ľudstva a Zeme, keď sa prírodné sily a ľudské sily prepojili, takže osud jedného určuje osud druhého“ (Zalasiewicz et al. 2010, 2231).

Posunutím epochálneho vedomia na kolektívnu úroveň sa mení aj uvedomenie v rámci situácie a aj situácia samotná, ktorá sa stáva špecifickou tým, že reflexívne myslenie je schopné identifikovať zmeny v situácii tvorenej prírodou, ktorá je mimo neho samotného a mimo človekom stvoreného sveta, ale zároveň si uvedomuje to, že táto situácia je ním ovplyvňovaná a menená. Uvedomenie situácie mimo sveta človeka zároveň vytvára požiadavku na uskutočnenie zmeny v rámci tohto sveta. To znamená, že človek dospel k uvedomeniu a priznaniu dvojitej závislosti. Je závislý na realite situácie ním stvoreného sveta a zároveň táto realita je závislá od situácie, ktorú vytvára narušená stabilita Systému Zeme spôsobená samotným človekom. Tvrdenie podporuje správa IGBP z roku 2004, kde Steffen a kol. uvádzajú, že: „Ľudia majú

teraz schopnosť meniť Systém Zeme spôsobmi, ktoré ohrozujú samotné procesy a zložky, biotické aj abiotické, na ktorých sú ľudia závislí“ (2004, 6).

Ak v Jaspersovom prípade do epochálneho vedomia vstupuje človek ako „mysel' a situácia človeka ako človeka je mentálna situácia“ (Jaspers 1957, 4). V environ-mentálnej revolúcii sa situácia aj forma účasti na situácii mení. Charakter situácie už vyžaduje viac a človek do nej nevstupuje len ako subjekt. Jednoznačná kontúra vzťahu subjekt-objekt sa stala rozostrenou a nejasnou. Človek vstupuje do situácie, ktorá je prepletením subjekt-objektového vzťahu so vzťahom nielen k ľudským, ale aj ku všetkým ostatným entitám, ktoré zdieľajú priestor a čas na planéte Zem a fungovaním samotného Systému Zeme. Epochálne vedomie environ-mentálnej revolúcie je v situácii, do ktorej vstúpilo ľudstvo ako celok alebo ako nediferencovaný antropos.⁴

Navyše, problém epochálneho vedomia už nie je len problémom intelektuálov, ale každého jednotlivca, ktorý je zároveň súčasťou globálneho ľudstva. Z toho dôvodu v tejto situácii už neplatí Jaspersova premisa, že človek: „Nie je len rozpoznateľný ako existujúci, ale sám sa slobodne rozhoduje o tom, čo bude existovať“ (Jaspers 1957, 4). Táto premisa platila len pre človekom stvorený svet, ktorý funguje na jeho dohodnutých normách, hodnotách, pravidlách a na slobode, ktorá vyplývala z idealizovanej viery vo vedecký, technologický a ekonomický pokrok. V novej situácii je epochálne vedomie vedomím zraniteľnosti ľudského sveta v obrovskom meradle. Napríklad svet stvorený človekom nemá vybudovanú a prispôbenú infraštruktúru, ktorá by bola schopná reagovať na prudké zmeny počasia. Takmer neexistuje globálny plán, ktorý by humánnym spôsobom dokázal riešiť problém presunu obrovského množstva ľudí, ktorí budú musieť opustiť svoje mestá z dôvodu, že sa stanú neobývateľnými. Produkcia potravín pre 8 miliárd ľudí, zabezpečenie pitnej vody, zdravotne nezávadného vzduchu, zdravotnej starostlivosti a dostupnosť základných sociálnych služieb je stále realizovaná spôsobom, ktorý je nezlučiteľný s antropocénnym imperatívom.

Jaspersove tvrdenie v rámci riešenia problému epochálneho vedomia ako uvedomenia si nielen zmeny situácie, ale aj jej pochopenia, ktoré je platné pre environ-mentálnu revolúciu je, že „ten, kto chce osvetliť súčasnú situáciu, musí začať tým, že sa bude pýtať, ako sa na ňu doteraz nazeralo, ako vznikla, aká

⁴ Nediferencovaný antropos: pozri (Hamilton 2017, 31 – 49).

situácia vo všeobecnosti je, aké aspekty vykazuje“ (Jaspers 1957, 4). Vystáva tu otázka: Ako vzniklo a ako sa vyvíja epochálne vedomie environ-mentálnej revolúcie?

Vznik a vývoj epochálneho vedomia environ-mentálnej revolúcie

História vzniku epochálneho vedomia environ-mentálnej revolúcie rozsahom presahuje tento príspevok, preto budú načrtnuté len niektoré orientačné body, ktoré viedli k jeho vzniku, priebehu a počas ktorého došlo k zlomu vo forme revolúcie myslenia, poznania a konania, až do podoby vzniku konceptuálneho systému antropocénu v rámci vedy o Zemi.

Epochálne vedomie nevzniká len u najväčších mysliteľov či filozofov doby. Vzniká aj u tých, ktorí sú v bezprostrednom vzťahu s prírodou, skúmajú ju alebo je im natoľko blízka, že dokázali postrehnúť priebeh zmien, ktoré vykazovali neprirodzený charakter. V určitom zmysle jeho vznik koreluje so vznikom environmentálneho myslenia a s pocitom globálnej environmentálnej krízy v druhej polovici 20. storočia. V súlade s Jaspersovým chápaním epochálneho vedomia, v tomto období vznikajú intelektuálne tendencie a hnutia, ktoré začali formovať život a myslenie ľudstva smerom ku konceptu udržateľnosti.

Okolnosti, ktoré podnietili vznik epochálneho vedomia a environmentálnej revolúcie výstižne zachytávajú Steffen et al., keď uvádzajú, že „šesťdesiate a sedemdesiate roky sa niesli v znamení rozširovania kultúrneho povedomia o problematike životného prostredia vo vedeckej komunite i širokej verejnosti“ (Steffen et al. 2020, 55). Podľa nich ekologické a environmentálne povedomie tejto doby reprezentuje dielo R. Carson - Tichá jar (*Silent Spring*, 1963), ktoré je všeobecne akceptované ako jedno z prvých diel, kde je jasne opísané poškodzovanie ekosystémov človekom. Za ďalšie míľniky považujú, diskusie v rámci konferencie Organizácie Spojených národov - Iba jedna Zem (*Only one Earth*) v Štokholme v roku 1972, správu Rímskeho klubu (1972) - Limity rastu (*Limits to Growth*) a vizuálnu snímku Zeme z vesmíru (1972) Modrý mramor (*The Blue Marble*) (Steffen et al. 2021, 55). Všetky tieto a mnohé ďalšie okolnosti viedli k zvýšenému záujmu o stav a nový spôsob výskumu prírodného prostredia.⁵

⁵ Ide o veľmi zjednodušený opis, pre viac informácií pozri (Steffen a kol. 2020).

V rámci prírodných vied je pre epochálne vedomie príznačné, že dochádza k narušeniu tradičnej epistémy výskumu, ktorý bol orientovaný na partikulárne systémy Zeme a v pravde začínajú byť koncepty, ktoré popisovali Zem ako jeden celok (V.I. Vernadskij, P. Teilhard de Chardin, J. Lovelock). Poľa Hamiltona „zrazu sa stalo, že túto myšlienku si bolo možné predstaviť“ (Hamilton 2017, 18). Koncom 20. storočia tak epochálne vedomie prechádza do stavu, ktorého vyjadrením je environ-mentálna revolúcia. Prechod potvrdzujú viaceré momenty, v kontexte práce je to hlavne vznik ESS a vznik konceptuálneho systému antropocénu.

ESS vzniká ako „rozdvíjajúce sa transdisciplinárne úsilie zamerané na pochopenie štruktúry a fungovania Zeme ako komplexného adaptívneho systému“ (Steffen 2020, 54). Ďalej podľa Hamiltona „predstavuje výrazne nový spôsob myslenia o Zemi, ktorý nahrádza ekologické myslenie“ (Hamilton 2017, 19). V súlade s príležitosťami, ktoré poskytli nové technológie a spolu s novými výskumnými metódami, vzniká možnosť skúmať Zem ako jednotný dynamický systém pod názvom Systém Zeme. V roku 2000 sa do popredia dostáva polysémický pojem antropocén⁶ a spolu s ním konceptuálny systém antropocénu, ktorý potvrdzuje nielen uvedomenie, že ľudstvo vstúpilo do novej geologicko-klimatickej epochy, ale aj všeobecne zdieľaný pocit nepripravenosti na túto novú epochu a situáciu.

Wentzer uvádza, že „vyhlásenie antropocénu samo osebe znamená epochálnu udalosť, ktorá implikuje epochálne vedomie a zvláštne epochálne naladenie“ (Wentzer 2020, 66). Uvedomenie, že človek žije v antropocéne, sa netýka len vedeckého sveta, antropocén nie je len zachytením neutrálne opísaných zmien. Pre človeka žiť v antropocéne znamená uvedomenie si toho, „aké to je byť pozemšťanmi v našich časoch“ (Wentzer 2020, 88).

Dochádza k tomu, ako hovorí Jaspers, že: „Dokonca aj tí, ktorí nemajú jasné vedomosti o tejto téme, si začínajú rozhodne uvedomovať, že žijú v epoche, keď svet prechádza takou rozsiahlou zmenou, že je sotva porovnateľná s niektorou z veľkých zmien minulých tisícročí“ (Jaspers 1957, 22). Kým Jaspersova kritika smerovala hlavne k epoche moderny. K jej možnostiam a hrozbám, ktoré poskytuje ľudstvu technologický rozvoj, v rámci tohto doslova antropocénneho epochálneho vedomia tvrdenia vedcov z oblasti ESS tieto

⁶ K vývoju pojmu antropocén, pozri: (Podušelová 2021).

Jaspersove slová potvrdzujú. Napríklad, Steffen a kol. hovoria: „Povaha zmien, ktoré sa v súčasnosti vyskytujú súčasne v Systéme Zeme, ako aj veľkosť a rýchlosť zmien, sú bezprecedentné. Systém Zeme v súčasnosti funguje v neanalógovom stave“ (Steffen et al. 2020, 57).

Myšlienkou, že konceptuálny systém antropocénu je potvrdením epochálneho vedomia, sa zaoberá aj Chakrabarty. Pri svojich úvahách obdobne vychádza z Jaspersovho konceptu a akcentuje jeho dva dôležité aspekty. Prvým aspektom je ten, že vracia späť možnosť filozofického uvažovania o ľudstve ako celku. Druhý aspekt nadväzuje na prvý a týka sa toho, že epochálne vedomie je alternatívou k uvažovaniu o „spoločnom“ v predpolitickom zmysle, ale spôsobom kedy nie je dôležitosť tejto roviny popretá (Chakrabarty 2015, 141 – 142). Cez otázku či: „Je možné vyvinúť spoločnú perspektívu, ktorá môže informovať – ale nie určovať – konkurenčné a konfliktné činy ľudí, keď čelia rozdielnym a nerovnomerným nebezpečenstvám nebezpečných klimatických zmien?“ (Chakrabarty 2015, 142) sa snaží zmeniť pozornosť v antropocénnej diskurze, ktorá sa sústreďuje hlavne na antropogénne vplyvy na pozornosť, ktorá sa bude sústreďovať hlavne na život ako taký.

Vývoj epochálneho vedomia je stále v procese, v ktorom ešte len došlo k revolučnému obratu v environmentálnom myslení ľudstva a začatiu environmentálnej revolúcie. Avšak environ-mentálna revolúcia, na niektorých miestach sveta už vykazuje prechod do revolučnej praxe v zmysle úplného rozbitia spoločenského poriadku, zmeny mocenských pomerov a straty bezpečnosti. Vzhľadom na nezvládnutú situáciu zmeny klimatických podmienok. Otázka environ-mentálnej bezpečnosti je jednou z kľúčových pre environ-mentálnu revolúciu. Uvedené potvrdzujú udalosti v Afrike a na Blízkom východe, ktoré v súvislosti s environmentálnou bezpečnosťou uvádza Sťahel, pretože práve „tu skolabovali nielen viaceré režimy, ale aj štáty ako také“ (Sťahel 2015, 4), čím sa stali negatívnym príkladom toho, ako vyzerá environ-mentálna revolúcia vo svojej radikálnej revolučnej praxi.

Z pohľadu na vývoj globálnej situácie je environ-mentálna revolúcia čoraz bližšie k prekročeniu epochálneho vedomia. Opakovane sa stáva, že navrhnuté riešenia zmeny situácie sa aplikujú do praxe ešte pred tým, než prejdú kritikou a dôkladným premyslením ich dôsledkov. Ak preskočíme alebo obídeme základný aspekt epochálneho vedomia, ktorým je práve kritika a predikcia môže

dôjsť k tomu, že ľudstvo nebude mať príležitosť využiť šancu nenásilnej celosvetovej transformácie, predovšetkým ekonomicko-politických systémov a dôjde k revolúcii, tak ako je definovaná v politických teóriách. Bude to násilná zmena, ktorá nebude prebiehať s cieľom a víziou lepšej budúcnosti, ale s cieľom prežitia predovšetkým tých, ktorí vlastnia prevažnú časť svetového bohatstva. Pôjde o záchranu jednotlivcov, nie o záchranu kolektívu, národa, civilizácie. Bude to revolúcia, ktorá privedie ľudstvo späť do Hobbsom popisovaného hypotetického stavu *homo homini lupus* a tento stav bude pravdepodobne konečný.

Hlavné aspekty environ-mentálnej revolúcie

Environ-mentálna revolúcia odráža významnú zmenu, prielom, posun alebo novú paradigmu v ľudskom myslení, poznávaní a konaní. Jej vznik je výsledkom fyziologického, mentálneho, kultúrneho a technologického evolučného vývoja ľudstva vo vzťahu ku geologicko-klimatickým podmienkam na planéte Zem. Z hľadiska antropocénneho diskurzu (a mimo neho) sú pre environ-mentálnu revolúciu charakteristické najmä nasledujúce aspekty:

- globálne epochálne vedomie, ktoré prekračuje individuálnu rovinu smerom ku kolektívne zdieľanej situácii antropocénu,
- epochálne vedomie už nie je len záležitosťou vedy, ale každého individuálneho jedinca, ktorý dokonca nemusí mať vedomosti o Systéme Zeme alebo antropocéne,
- prekročenie hranice poznania smerom k Systému Zeme v rámci ESS,
- uvedomenie, že celkový stav geologicko-klimatických podmienok na Zemi prestal byť samozrejmosťou. Problémy vzťahu medzi človekom a prírodou a problémy spôsobené interakciou človeka so život podporujúcimi podmienkami na Zemi, už nie sú tradične zahrnuté iba do environmentálnych teórií, ale začali sa odrážať v teoretických prístupoch, v ktorých nehrali doteraz takmer žiadnu úlohu, pričom aj túto rovinu presahujú a sú reflektované literatúrou, filmom, umením a ďalšími oblasťami ľudského života,
- uvedomenie, že človek je v epoche antropocénu aktívnou súčasťou Systému Zeme až do tej miery, že v kontexte vedeckého uvažovania je geobio-fyzikálnou silou, ktorá má schopnosť ovplyvňovať jeho celkovú stabilitu,
- uvedomenie tlaku zmeny, ktorý je v epoche antropocénu vyvíjaný na všetky systémy ľudského sveta,

- vnútorný rozpor a konflikty vo vzťahu medzi svetom človeka a vzťahom tohto sveta k prírodnému svetu.

Podrobnejšia analýza uvedených aspektov by mala pomôcť k lepšiemu pochopeniu environ-mentálnej revolúcie, pretože prízvuk na revolučnosť je často chybne vnímaný v rovine konania a nie myslenia a poznania. Keďže environ-mentálna revolúcia prebieha, jej vyvrcholenie ponúka viacero záverov. Môže dôjsť k výraznej fyziologickej, kognitívnej a kultúrnej zmene ľudstva, ktorá nemusí prebehnúť prirodzeným evolučným vývojom, ale zásahom samotného ľudstva do vlastného vývoja, tak aby bolo schopné existovať v nových klimaticko-geologických podmienkach. Ideálnym vyústením environ-mentálnej revolúcie by bola postupná adaptácia a transformácia ľudského sveta v súlade s imperatívom antropocénu. Apokalyptickým scenárom environ-mentálnej revolúcie by bol kolaps globálnej civilizácie, ktorý bude sprevádzať násilie spôsobené základným inštinktom prežitia.

Záver

Zámerom príspevku bolo poukázať na to, že uvedomenie zmien stavu klimaticko-geologických podmienok na Zemi, nie je len aktuálnym problémom a jeho reflexia neprebíha len vo vedeckom svete. Uvedomenie vznikalo postupne a týka sa ľudstva ako celku. Pre zachytenie významnosti tohto uvedomenia, jeho vzniku a rozsahu, text vychádzal z konceptu epochálneho vedomia, ktorý rozpracoval Jaspers v 30-tych rokoch 20. storočia. Epochálne vedomie environ-mentálnej revolúcie sa od tohto konceptu odlišuje vo viacerých rovinách. Význam zmeny a rozsahu uvedomenia je situovaný do kolektívneho vedomia nestabilnej klimaticko-geologickej situácie antropocénu. Uvedomenie sa týka toho, že fungovanie a stabilita Systému Zeme už nie je len mimo človeka a ním stvoreného sveta, ale závisí aj od jeho myslenia, poznania a konania. K výraznému obratu alebo zlomu v epochálnom vedomí dochádza vznikom ESS spolu s konceptuálnym systémom antropocénu, ktorý potvrdzuje vznik environ-mentálnej revolúcie. Východiskom úvah bola špecifickosť environ-mentálnej revolúcie, ktorá je v tom, že ju človek nielen prežíva a uvedomuje si jej priebeh, ale má zodpovednosť za jej ďalší vývoj, pretože táto revolúcia môže znamenať koniec komplexnosti ľudského sveta alebo dokonca zánik ľudského druhu. Úlohou ľudstva ako celku je udržať revolučnosť environ-mentálnej revolúcie v rovine poznania a myslenia a zamerať

sa na realizáciu konania, ktoré bude v súlade s imperatívom zachovania klimatickej a geologickej stability Systému Zeme alebo udržania jeho fungovania v rozsahu, ktorý je nevyhnutný pre samotný život. V texte bol vyslovený predpoklad, že podmienku zabrániť vyvrcholeniu environ-mentálnej revolúcie vo forme násilných konfliktov, môže ľudstvo splniť len prostredníctvom *transformácie* spoločenských a ekonomicko-politických systémov ľudského sveta v globálnom rozmere. Najdôležitejším cieľom bolo poukázať na správne pochopenie environ-mentálnej revolúcie, a z toho dôvodu sa záver venoval poukázaniu na vybrané aspekty, ktoré by tomuto pochopeniu mohli pomôcť.

Literatúra

- COLLIN, P. H. (2004): *Dictionary of Politics and Government*. London: Bloomsbury.
- HAMILTON, C. (2017): *Defiant Earth: The Fate of Humans in the Anthropocene*. Allen & Unwin.
- CHAKRABARTY, D. (2015): The Human Condition in the Anthropocene. [online] *tannerlectures.utah.edu*. Dostupné na: https://tannerlectures.utah.edu/_resources/documents/a-to-z/c/Chakrabarty%20manuscript.pdf (Navštívené: 12. 10. 2021).
- JASPERS, K. (1957): *Man in the modern age*. New York: Anchor books.
- PODUŠELOVÁ, K. (2021): Problematika antropocénu v dvoch významových rovinách. In: Tolnaiová - Gáliková, S. – Marchevský, O. – Kyslan, P. (eds.): *Myslieť inak - iné v myslení : zborník abstraktov, VI. slovenský filozofický kongres, 21. - 23. 10. 2020, online*. Bratislava : Slovenské filozofické združenie pri SAV, 2021, 221 – 228.
- STEFFEN, W., SANDERSON. A., TYSON, P. D., JÄGER, J., MATSON, P. A., MOORE. B. III, OLDFIELD, F., RICHARDSON, K., SCHELLNHUBER, H. J., TURNER, B. L. II, R.J. WASSON, R. J., et al. (2004): *Global Change and the Earth System: A Planet Under Pressure - Executive summary*. New York: Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- STEFFEN, W. (2015): The Evolution of Earth System Science. [online] *Futureearth.org*. Dostupné na: <https://futureearth.org/2015/12/14/the-evolution-of-earth-system-science> (Navštívené: 12. 10. 2021).

- STEFFEN, W., ROCKSTRÖM, J., RICHARDSON, K., LENTON, T. M., FOLKE, C., LIVERMAN, D., SUMMERHAYES, C. P., BARNOSKY, A. D., CORNELL, S. E., CRUCIFIX, M., DONGES, J. F., FETZER, I., LADE, S. J., SCHEFFER, M., WINKELMANN, R., & SCHELLNHUBER, H. J. (2018): Trajectories of the Earth System in the Anthropocene. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(33), 8252 – 8259. <https://doi.org/10.1073/pnas.1810141115>.
- STEFFEN, W., RICHARDSON, K., ROCKSTRÖM, J., SCHELLNHUBER, H. J., DUBE, O. P., DUTREUIL, S., LENTON, T. M., & LUBCHENCO, J. (2020): The emergence and evolution of Earth System Science. *Nature Reviews Earth & Environment*, 1(1), 54 – 63. <https://doi.org/10.1038/s43017-019-0005-6>.
- SŤAHEL, R. (2015): Environmentálna zodpovednosť a environmentálna bezpečnosť. *Filozofia*, 70(1), 1 – 12.
- WENTZER, T. S. (2020): We Humans. Epochal Consciousness and Responsibility in the ‘Anthropocene.’ *Res Cogitans*, 14(2), 65 – 84. <https://doi.org/10.7146/rc.14123503>.
- ZALASIEWICZ, J., WILLIAMS, M., STEFFEN, W., & CRUTZEN, P. (2010): The New World of the Anthropocene. *Environmental Science & Technology*, 44(7), 2228 – 2231. <https://doi.org/10.1021/es903118j>.

Tento text vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 2/0072/21: *Úlohy politickej filozofie v kontexte antropocénu*.

Katarína Podušelová

Filozofický ústav SAV, v.v.i.

Oddelenie environmentálnej filozofie

Klemensova 19, 811 09 Bratislava

Slovenská republika

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6941-3995>

e-mail: katarina.poduselova@savba.sk